

nyilvántartások elavultak, használhatóságukat a számítógépes kezelés nagymértékben javítaná. A nemzeti koordinált szerzeményezési és katalogizálási programok is gépre értek. Az olyan programok megvalósítását, mint pl. Nigériában a mágnesszalagos SDI szolgáltatást, erősen akadályozzák a bürokratikus tényezők is.

/BOADI, B. Y.–HAVARD-WILLIAMS, P.: Automation of library and information services in developing countries: the West African position = Program, 17. köt. 1. sz. 1983. p. 21–29./

(Roboz Péter)

Online katalógusok: válasz a kihívásra

Meglepő gyorsasággal terjednek a könyvtári világban a nagyközönség által használható számítógépes online katalógusok. Egy felmérés szerint a használók 93 százaléka pozitívan értékeli ezeket a rendszereket, mivel igen változatosak, gyorsan módosulnak, fejlődnek. Bevezetésük gondos tervezést igényel. A könyvtáraknak nem érdemes új számítógépes rendszert üzembe állítaniuk úgy, hogy csupán egyik szolgáltatásukat vagy munkafolyamatukat gépesítik. Az összefüggő műveletek komplex gépesítésére, a vásárolt berendezések több funkciójú kompatibilitására és összekapcsolására, bővíthetőségére, más adatbázisok anyagának helyi igények szerint történő átvételére kell törekedni, megfelelő illesztési lehetőségekkel. Erre nem minden berendezés egyformán alkalmas, ezért beszerzésük előtt fontos tanulmányozni más könyvtárak számítógépesítési tapasztalatait. Külső számítógép igénybevétele esetén fennáll a veszély, hogy a könyvtár a későbbiekben esetleg hátrányos helyzetbe kerül más megrendelőkkel szemben. Általános tanulság az is, hogy a használók a különféle típusú dokumentumokat szívesebben keresik egy helyen, mint több katalógusban.

Mindenhol arra törekednek, hogy egyszerű, könnyen kezelhető, „használó-barát” rendszereket hozzanak létre, a megoldások azonban sokfélék. Van ahol a használó előre beprogramozott keresési stratégiák „étlapjából” választhatja ki a számára megfelelőt. Másutt többféle parancsot adhat a számítógépnek, mielőtt betáplálná – előírt formátumban, pontosan – a konkrét keresési kérést. Néhány rendszer a megadott tárgyszavakhoz hasonló vagy valamilyen szempontból velük rokon terminusokkal jelzett tételek megkeresésére is képes (approximativ keresés).

A kezdő használó számára célszerű, ha lehívhatja a képernyőn az online katalógus részletes használati utasítását. Terminálokkal egyszerre több helyen és kis terüle-

teken lehet többszörözni a hagyományos cédulakatalógust, sőt személyi számítógépek is rákapcsolhatók az online katalógusra telefonösszeköttetés révén, így távoli használók is közvetlenül kereshetnek a könyvtár adatbázisaiban.

Minden online katalógusban lehet keresni szerző, cím és tárgyszavak szerint; az osztályozási és egyéb azonosító számjelzetek szerinti keresés kevésbé elterjedt. A keresés hatókörét általában több szempont szerint is (pl. nyelv, formátum, kiadási év, lelőhely) korlátozni lehet. A nem-deszkriptorokról egyes gépek tételesen utalnak a deszkriptorokra. Ilyenkor a használónak a megadott kulcsszavakat külön be kell táplálnia. Fejlettebb rendszerekben ez a kapcsolat „áttetsző”: a gép automatikusan a deszkriptorok szerint keres, akármilyen terminusokat kap.

Különösen népszerűek az érintésérzékeny képernyők, amelyek minden keresési lépésben a következő lépés alternatíváit jelenítik meg, illetve alfabetikus adatsorokat, és a használó a képernyő őt érdeklő részének megérintésével szűkíti a keresést. Ennek a rendszernek a használata könnyen áttekinthető és megtanulható, bár a keresés lassú, mert az egymást követő képek sora néha elég hosszú, nem rövidíthető, és figyelmesen kell végigmenni rajtuk. Segíti az összpontosítást, ha a képernyő mellett elhelyezik a nyomtatott ábécét.

Tárgy szerinti keresésnél a talált bibliográfiai tételeket célszerű az impresszumok fordított időrendi sorrendjében kiíratni, így a használó a legfrissebb irodalommal kezdheti az áttekintést. A kiíratás sorrendje sok helyütt más. A kollokáció azonban mindenütt fontos elv: a találatok részletes megjelenítése előtt a gép megadja a tételek számát, esetleg más jellemzőit, mutatót vagy rövidített címléírásokat ad, amelyek alapján a keresés teljes eredménye, több tétel egyidőben, egymás mellett, gyorsan áttekinthető. A rövidített tételekhez a használó azonosító számokat kap, amelyek alapján a kiválasztott tételek külön-külön gyorsan visszakereshetők.

Az online katalógusoktól elvárható egyik legnagyobb előny, ha a használó a kérdéséhez kapcsolódó bibliográfiai tételeket mutató(k) szerint rendezve láthatja maga előtt. Ez hatalmas előrelépés a cédulakatalógusban való hosszadalmas kereséshez képest. Így egyszerre több tucat rendezett cím közül pillanatokon belül ki lehet választani a relevánsakat.

A rekordok részletes megjelenítésének és kiíratásának formátuma is sokféle. Egyes rendszerek megőrzik a hagyományos katalóguscédula formátumát, mások fejecímekkel ellátott jegyzéket kínálnak. Egyre több könyvtárban forgalmi vagy állománykezelési információ is hozzáférhető a nyilvánosság számára („rendelés alatt”, „kikölcsönözve”, „feldolgozás alatt”, „ideiglenesen áthelyezve” stb.).

A terminálon önálló keresést végző használó számára fontos, hogy menet közben pótlólagos, kiegészítő informá-

ciót kapjon a rendszer működéséről, ha valahol elakad. A rendszertervezők e célból a segítségnyújtó, emlékeztető, hibára figyelmeztető instrukciók és automatizmusok széles skáláját dolgozták ki. Legtöbbször vissza lehet lépni a hiba elkövetését közvetlenül megelőző keresési szakaszba, és a számítógép „tanácsot ad” a hiba kiküszöbölésére és a lehetséges további lépésekre.

Az online katalógusokkal sokkal bővebb bibliográfiai információt lehet nyújtani a közönségnek, mint korábban. A keresés módszereit a kezdők is könnyen elsajátíthatják, a gyakorlottabb használók pedig otthonosan mozoghatnak több rendszerben is. A számítógépes katalógusokat már napjainkban is érdemes összekapcsolni központi címleíró-osztályozó-tárgyszavazó szolgáltatásokkal. A jövőben talán bevett gyakorlattá válik a referáló szolgáltatásokkal való kapcsolatteremtés, sőt a katalógusok alapján teljes szövegek elektronikus úton való továbbítása, egyenesen a felhasználók otthonaiba.

/HORNY, K. L.: On-line catalogues: responding to the challenge = Canadian Library Journal, 40. köt. 5. sz. 1983. p. 277–282./

(Sz. Kiss Csaba)

Online elérhető enciklopédiák, lexikonok könyvtári használatra?

Az online információkeresés már túljutott a bibliográfiai adatbázisok keresésének korszakán, és belépett a második fázisba: az *adatok és ismeretek online keresésének korszakába*. Az ismeretek egyik legfontosabb tárházának tekinthető enciklopédiák, lexikonok elektronikus változatai már több online-szolgáltatóközpont kínálatában szerepelnek. Így például

- az *Encyclopaedia Britannica*, amely a Mead központ Lexis/Nexis rendszerében férhető hozzá,
- a *World Book Encyclopaedia*, amely a CompuServe előfizetőinek áll rendelkezésére,
- az *Academic American Encyclopaedia*, amely a Down Jones News/Retrieval Service révén érhető el.

Ezeket a szolgáltatásokat azonban csak bizonyos korlátokkal lehet igénybe venni. Ilyenek pl.: a keresésre

csak deskriptorokat lehet használni, szabadszöveges keresésre nem alkalmasak; az *Encyclopaedia Britannica*-hoz a nyilvános könyvtárak számára még nem engedélyezik a hozzáférést (a kiadóval kötött egyezmény szerint), hanem csak bizonyos jogi és kereskedelmi körök számára.

A Bibliographic Retrieval Service (BRS) nevű online-szolgáltatóközpont (USA) tervei között szerepel a nagy amerikai tudományos lexikon, az *Academic American Encyclopaedia* teljesszövegű keresési szolgáltatásának beindítása, nyilvános hozzáférhetőséggel. A BRS bevallott fő célja azonban nem a könyvtáraknak nyújtott szolgáltatás, hanem az otthonokból való olcsó online hozzáférés, az ún. After Dark („sötétedés után”) felhasználók támogatása a lexikkal. Az enciklopédia teljesszövegű visszakereshetősége megéri a magasabb költségeket is, mert a keresett fogalmakat nagyobb hatékonysággal lehet így megtalálni, mint a nyomtatott kiadványok egyetlen belépő pontján keresztül.

Az online enciklopédiák használatának kétségtelenül fő hátránya a költségtényező; csak kevés könyvtár rendelkezik a szükséges anyagi eszközökkel. A lexikonok online „forgatásának” egy további hátránya az illusztrációk, térképek stb. hiánya, ezt csak a videotext információszolgáltatások tudják majd pótolni.

Az online lexikonkeresés egyik fő piaca feltehetőleg az otthoni használat lesz, mégpedig elsősorban a diákok részéről, és az esti órákban. Ezt a trendet az is erősíti, hogy a gyerekek már az iskolában megismerkednek a számítógépek használatával, és saját online keresésüket játszva el tudják végezni.

Az online enciklopédiák, lexikonok tehát kezdnek elterjedni, de a könyvtárak egyelőre nem állnak készen fogadásukra. Ma még ebben a környezetben előnyben részesülnek a nyomtatott lexikonok; az online változat költséghatékonysága még igazolásra vár.

/FLAGG, G.: Online encyclopedias: Are they ready for libraries? Are libraries ready for them? = American Libraries, 14. köt. 3. sz. 1983. p. 134–136./

(Roboz Péter)